

Stadsdelsnämndernas verktyg för demokrati

- En kartläggning av hur stadsdelsnämnderna i Stockholms stad arbetar med den lokala demokratin –

Mats Wingborg, 2004

Förord

Att utveckla och förbättra det lokala demokratiska arbetet i våra stadsdelar är en viktig och avgörande fråga för oss som vill skapa trygga, trivsamma och levande stadsdelar i vår stad. Vi måste arbeta vidare med att hitta redskap och verktyg som gör att medborgarnas inflytande stärks.

Stadsdelsnämnderna infördes 1997 och ett av syftena med reformen var att förbättra och fördjupa det lokala demokratiska arbetet. Den kartläggning som nu är gjord visar tydligt att det pågår en hel del i staden. Det genomförs öppna möten, medborgarförslag, rådslag, medborgarpaneler och mycket mer. Det finns dock fortfarande stora skillnader i vilka medborgare som deltar och vilka som inte anser sig kunna, vilja eller ha intresse av att delta. Denna rapport är ett bra underlag för det fortsatta arbetet med att hitta former och metoder för att fördjupa och öka medborgarnas inflytande med målsättningen att inkludera alla medborgare och boende runt om i staden.

Stockholm december 2004

Leif Rönngren
Personal- och demokratiborgarråd

Innehållsförteckning

<i>Sammanfattning</i>	5
<i>Inledning</i>	6
<i>Metod</i>	6
<i>Intervjuade</i>	6
<i>Öppna nämndmöten</i>	7
<i>Öppna möten för medborgare</i>	8
<i>Kontakten mellan medborgare och politiskt förtroendevalda</i>	9
<i>Medborgarförslag</i>	10
<i>Klagomål och skrivelser</i>	12
<i>Medborgarkontoren</i>	13
<i>Handikapp- och pensionärsråd</i>	13
<i>Ungdomsråd</i>	14
<i>Brottsförebyggande råd</i>	16
<i>Föräldraråd, anhörigråd, föreningsråd med mera</i>	17
<i>Fokusgrupper och forumgrupper</i>	17
<i>Medborgarpanel</i>	17
<i>Utfrågningar och hearings</i>	18
<i>Lokala folkomröstningar</i>	18
<i>Tillgänglighet av nämndhandlingar</i>	19
<i>Hemsidan</i>	19
<i>Demokratiberedning</i>	20
<i>Besvarande av brev</i>	20
<i>Brukarenkäter</i>	21
<i>Brukarstyrelser</i>	22
<i>Lokalt föreningsliv</i>	22
<i>Lokala opinionsgrupper</i>	23
<i>Lokala pressen som politisk arena</i>	25
<i>Stadsdelsförnyelsen</i>	26
<i>Anställda</i>	28
<i>Nämnder som agerat mot lokal rasism</i>	29
<i>Demokrati kostar</i>	29
<i>Vilka kategorier av medborgare utnyttjar de lokala demokrativerktygen?</i>	29
<i>Stadsdelsnämndernas förslag till fördjupad demokrati</i>	32

<i>Utvärderingar av demokratiarbetet i stadsdelsnämnderna</i>	33
<i>Demokratiska dilemman för en stadsdelsnämnd</i>	33
<i>Förteckning över de verktyg för demokrati som används av stadsdelsnämnderna</i>	35
<i>Bilaga</i>	38

Sammanfattning

Stadsdelsnämnderna har stora ambitioner för att skapa kanaler gentemot medborgarna. Ett stort antal verktyg finns för att ge medborgarna inflytande, tillgång till nämndhandlingar och information om nämndens arbete. Samtliga stadsdelsnämnder har öppna nämndmöten. Därutöver anordnar nämnderna en rad öppna möten för medborgare, ofta kring olika teman. I nästan alla stadsdelsnämnder kan medborgarna formulera medborgarförslag direkt till nämnden. Överallt finns också system för att ta emot klagomål. Knutna till stadsdelsnämnderna finns handikappråd- och pensionärsråd som lämnar yttranden i kommunala ärenden. Stor betydelse har också de brottsförebygganderåden. Ibland finns även förskoleråd, skolråd och råd för anhöriga etc kopplade till de olika kommunala verksamheterna. Några stadsdelsnämnder har initierat ungdomsråd, men det har ibland varit svårt att bibehålla kontinuiteten. En stadsdelsnämnd har en medborgarpanel och en annan har genomfört lokala folkomröstningar. Kopplade till de olika verksamheterna finns ett antal fokus- och forumgrupper. Informationen från stadsdelsnämnderna sker genom skriftlig information, hemsidan och genom direkta kontakter. I flera stadsdelar spelar föreningslivet en stor roll som länk mellan stadsdelsnämnden och medborgarna. För att kartlägga uppfattningarna hos brukare genomförs brukarenkäter. I några fall har ansvaret för kommunal verksamhet delegerats till brukarråd.

Verktygen för att stärka den lokala demokratin kan vara initierade av stadsdelsnämnderna och syfta till att ge medborgare en möjlighet till information och påverkan (medborgarförslag, öppna nämndmöten etc). Dessa verktyg har en medborgarkaraktär. Andra verktyg är vanligen initierade av kommunalt anställda som ansvarar för olika verksamheter (brukarenkäter, brukarstyrelser, möten med brukare etc). Syftet med dessa verktyg är att ge brukare en möjlighet till information och påverkan. Dessa verktyg har en brukarkaraktär.

Betydligt fler medborgare lämnar synpunkter med hjälp av verktyg av brukarkaraktär. Men verktygen av medborgarkaraktär har en vidare funktion. De ger möjlighet att påverka verksamheter som man inte själv är involverad i. De flesta medborgarförslagen handlar idag om den yttre miljön.

Alla kategorier av medborgare deltar inte i samma utsträckning i den lokala demokratin. Det finns stora skillnader mellan olika stadsdelar. I områden med villor, bostadsrätter och stor andel högutbildade är aktiviteten ofta högre. En kompenserande effekt har dock föreningslivet, som är starkare i ytterstaden än i innerstaden och ofta starkt i områden med hyreslägenheter. En annan kompenserande faktor är ytterstadssatsningen (med start 1995), storstadssatsningen (1999) och nu stadsdelsfömyelsen (2003) som skapat förutsättningar för särskilda satsningar i vissa stadsdelar.

I stadsdelsnämnderna finns en kontinuerlig diskussion om

demokratiarbetet. Ibland sker diskussionen inom ramen för en demokratiberedning. En central fråga i diskussionen är hur stadsdelsnämnderna ska kunna nå flera medborgare: vilka teman lockar? hur få medborgare att komma till möten? hur engagera ungdomar? hur förbättra informationen på hemsidan? etc. Nämndernas diskussion om arbetet med lokal demokrati är också problematiserande: vilken hänsyn ska man ta till lokala opinioner? hur ska rollfördelningen se ut mellan nämnd, förvaltning, anställda och medborgare? hur hitta arenor för den lokala politiska diskussionen? etc.

Inledning

Den centrala frågan i den här studien är vilka verktyg och kanaler medborgare använder för att påverka stadsdelsnämnderna i Stockholms stad. Syftet är framför allt att kartlägga olika verktyg för inflytande, information och medverkan vid beredning.

Verktygen kan dels vara av medborgarkaraktär (medborgarförslag, öppna nämndmöten), dels av brukarkaraktär (brukarenkäter, brukarstyrelser etc). Både dessa former av verktyg ingår i kartläggningen. Andra frågor som ägnas stor vikt är förekomsten av lokala opinioner, lokala massmediers betydelse, det lokala föreningslivet som en kanal till politiker, de kommunalt anställdas betydelse för demokratin och stadsdelsförmyelsen.

Metod

Det empiriska underlaget för studien är intervjuer i de 18 stadsdelsförvaltningarna med stadsdelsdirektörerna. Därutöver har ytterligare sju personer deltagit vid intervjutillfällena, oftast demokratiansvariga eller informationsansvariga. Intervjuerna har tagit mellan 1,5 timme och 3 timmar. Frågor har ställts enligt en i förväg utskickad frågemall (se bilaga), därtill har fler följdfrågor tillkommit. I redovisningen av svaren används beteckningarna "de flesta", "många" och "några" av de intervjuade "anser". Det primära syftet med studien har inte varit att jämföra eller värdera stadsdelsnämndernas arbete, utan att kartlägga vilka verktyg stadsdelsnämnderna använder för att fördjupa demokratin. Vid citat i studien nämns från vilken stadsdelsnämnd den citerade kommer, det är mer upplysande än personnamnen. Alla centrala påståenden i studien är hämtade från vad de intervjuade själva har sagt. Det underlag som samlats in genom intervjuerna innehåller samtidigt oerhört många aspekter och det hade varit möjligt att betona andra frågor än vad som sker i studien. Intervjumaterialet har vidare kompletterats med skriftliga källor från stadsdelsnämnderna; främst demokratiplaner, tertialrapporter och hemsidor. I vissa fall har faktauppgifter kontrollerats med stadens centrala förvaltningar. Synpunkter på ett första utkast har givits av Annika Hjem och Johnny Ridemar vid Arbetsmarknads-, integrations- och demokratienheten.

Intervjuade

Följande personer har intervjuats som underlag för studien: Olle Johnselius, stadsdelsdirektör och Roger Jonsson, Katarina-Sofia, den 12 maj; Jan Johansson, stadsdelsdirektör, Skärholmen, den 18 maj, Mats Larsson, stadsdelsdirektör, Liljeholmen, den 26 maj; Monica Viklander, stadsdelsdirektör, Vantör, den 2 juni; Britt-Marie Kyndel, stadsdelsdirektör och Rolf Marthon, Maria-Gamla stan, den 4 juni; Dag Jutfeldt, stadsdelsdirektör, Rinkeby, den 8 juni; Cecilia Uddenfeldt, stadsdelsdirektör samt Elisabeth Carlö och Christer Edfeldt, Älvsjö, den 9 juni; Ulla Eriksson, ersatte stadsdelsdirektören Göran Månsson som var sjuk, Kungsholmen, den 10 juni; Ylva Tengblad, stadsdelsdirektör och Yngve Lindström, Normalm den 14 juni; Bertil Östberg, stadsdelsdirektör Bromma, den 15 juni; Ulla Thorslund, stadsdelsdirektör, Enskede-Årsta, den 16 juni; Carina Lundberg Uudelepp, stadsdelsdirektör, Östermalm, den 17 juni; Jack Kindberg, stadsdelsdirektör, Spånga-Tensta, den 24 augusti; Elisabeth Tömer, stadsdelsdirektör Kista, den 26 augusti; Anders Moeller, stadsdelsdirektör, Hässelby-Vällingby, den 27 augusti; Bitte Davidsson, stadsdelsdirektör, Skarpnäck, den 30 augusti; Maria Mannerholm, stadsdelsdirektör och Karin Pettersson, Hägersten, den 30 augusti; samt Gillis Hammar, stadsdelsdirektör, Farsta, den 2 september.

De intervjuade har fått möjlighet att lämna synpunkter på ett tidigare utkast till studien. Synpunkter har lämnats av Monika Viklander (Vantör), Jan Johansson (Skärholmen), Mats Larsson (Liljeholmen), Gillis Hammar (Farsta), Roger Jonsson (Katarina-Sofia), Maria Mannerholm (Hägersten) och Anders Meuller (Hässelby-Vällingby).

Öppna nämndmöten

Samtliga stadsdelsnämnder har öppna nämndmöten. Mötena inleds med en allmän frågestund och ofta information kring ett tema. Därefter följer en öppen del då medborgare kan närvara och sist en sluten del då personärenden behandlas och där medborgare inte får närvara.

Antalet medborgare som besöker nämndmötena varierar starkt. Från noll till flera hundra. Medianantalet ligger förmodligen kring cirka 10-15 besökare. Störst är antalet deltagare när kontroversiella frågor ska tas upp, som nedläggningar av förskolor och skolor eller omvandlingar av servicehus till seniorboende. I vissa nämnder finns ett mindre antal personer som alltid kommer, ofta är det pensionärer som tar med sig kaffe i termos.

De konkreta frågor som medborgarna tar upp handlar, enligt de intervjuade, ofta om: snöröjning, sandning, parkskötsel, papperskorgar, 30-zoner, situationen i parker och allmänna platser, drogfrågor, nedläggning av förskolor, sammanslagning av förskolor, nedläggning av skolor, skolplanen, ungdomsgårdar, nedläggning av servicehus etc. Betydligt färre deltagare kommer när nämnderna behandlar budgeten och verksamhetsplanen. Flera nämnder arrangerar därför särskilda förmöten kring dessa frågor utöver de ordinarie nämndmötena.

Vissa frågor som kan mobilisera många besökare är lokalt specifika; som nedläggningen av romska socialbyrån (Spånga-Tensta), sammanslagning av rektorsområden (Skarpnäck), Västerleden (Bromma) etc.

Bland de deltagande medborgarna finns, uppskattar de intervjuade, en övervikt av föreningsaktiva. Det kommer ungefär lika många män som kvinnor till mötena.

Ibland kommer kommunalt anställda till nämndmöten för att diskutera sina arbetsvillkor. Samtliga intervjuade tycker att detta är problematiskt. Nämndmötena bör utgå från ett medborgarperspektiv, anser de intervjuade. Samtidigt kan inte anställda förbjudas från att besöka möten och framföra sina krav. Det är också vanligt att anställda och anhöriga bildar en gemensam konstellation för att exempelvis försöka stoppa en nedläggning av ett servicehus. Detta kan skapa irritation av flera skäl.

- "Stundtals har vi slutfört MBL-förhandlingar med de fackliga organisationerna och kommit överens om prioriteringar. Sedan kommer ändå grupper av anställda och försvarar sina intressen i strid mot överenskommelsen." (Årsta)

Öppna möten för medborgare

Samtliga stadsdelsnämnder arrangerar medborgarmöten. En mindre grupp av nämnderna – som Katarina-Sofia, Maria Gamla stan, Liljeholmen och Rinkeby – arrangerar möten en vecka innan de ordinarie nämndsammanträdena. Syftet med dessa är att medborgarna ska få större möjlighet att påverka beslut innan allt är klappat och klart. Vid dessa medborgarmöten delas också nämndhandlingarna ut. Det var Liljeholmens stadsdelsnämnd som började med detta system.

Huvuddelen av stadsdelsnämnderna visar dock inget intresse för att införa denna form av medborgarmöten före nämndmötena. I Skarpnäck har systemet avskaffats på grund av att allt för få medborgare kom. Några av de intervjuade menar också att obligatoriska förmöten för medborgarna leder till att det kommer färre deltagare till själva nämndmötena.

Det dominerande systemet är istället att nämnderna anordnar ett antal öppna medborgarmöten kring olika teman. Även de nämnder som anordnar medborgarmöten arrangerar därutöver särskilda temamöten.

Vanligast är att nämnderna anordnar offentliga möten i samband med att budget och verksamhetsplan ska antas. Andra teman som nämnderna ordnat möten om har varit: stadsdelsförnyelse, situationen för hemlösa, äldreboende, villkoren för psykiskt funktionshindrade, utbyggnad av förskolan, nedskräpning i parker och offentliga miljöer etc. I Bromma med flera stadsdelsnämnder kallas de offentliga mötena för dialogmöten.

Flera nämnder anordnar vidare öppna möten kring utvecklingen av olika stadsdelar, som mötena i Fruängen om utvecklingen av Fruängens centrum (Hägersten) eller möten i Fagersjö med det lokala byalaget med

flera (Farsta). Ibland går särskilda inbjudningar ut till medlemmar i föreningar och byalag, men det görs också allmän reklam för mötena. I samband med nedläggningar av skolor eller servicehus kan nämnder arrangera möten för specifikt berörda grupper. Dessa möten hålls för det mesta innan nämnderna ska fatta viktiga beslut. Vid flera tillfällen har synpunkter påverkat nämndernas beslut. Mötena är därför en form av medborgarberedning av ärenden.

Vissa öppna möten arrangeras kring aktuella frågor. Ofta anordnas mötena på offentliga platser eller i affärsområden där det rör sig mycket folk. Stadsdelsnämnden på Kungsholmen har exempelvis genomfört torgmöten och möten i Västermalmsgallerian om nedskräpningen i stadsdelen.

Ibland arrangeras enstaka möten med berörda personer i en stadsdel eller för anhöriga till patienter inom äldreomsorgen inför ett viktigt beslut. Sådana konstellationer går i flera stadsdelsnämnder under beteckningen ad hoc-grupper. Även dessa är en form av medborgarberedning av ärenden.

Ungefär en tredjedel av de intervjuade menar att rollfördelningen mellan förvaltning, lokala politiker och medborgare ibland är problematisk. Särskilt när mötena blir en dialog om detaljfrågor mellan förvaltning och medborgare samtidigt som politikerna sitter tysta eller till och med deltar i utfrågningen av förvaltningen.

Ett sätt att tydliggöra rollerna är att renodla mötena. Så sker ibland annat i Farsta. Antingen anordnas öppna möten kring olika teman av nämnden, även om tjänstemän också bjuds in. Eller så anordnas mötena av förvaltningen, men även då deltar ofta de förtroendevalda politikerna. Dessutom finns möten där förvaltningen bjuder in och där nämnden inte deltar alls.

Enligt ett beslut i fullmäktige bör inte arvoden utgå till "icke protokollförda möten", till den kategorin hör medborgarmöten. Några av de intervjuade nämner att det därför finns gränser för hur många medborgarmöten som det är rimligt att stadsdelsnämnderna kan anordna.

Kontakten mellan medborgare och politiskt förtroendevalda

Samtliga intervjuade understyrker att de förtroendevalda i stadsdelsnämnderna har en nära och omfattande kontakt med medborgarna i stadsdelsnämndsområdena. Detta gäller i första hand de ledande politikerna inom majoriteten och oppositionen. Den exakta omfattningen av dessa kontakter är dock svår att uppskatta eftersom mycket sker informellt. Men de intervjuade upplever att politikerna ofta samtalar med medborgare på gator, i telefon, på mejlen, på föreningsmöten etc. De absolut flesta av politikerna i nämnderna bor också själva i de berörda stadsdelarna. Flera av de intervjuade menar att denna närhet mellan politiker och medborgare är en av fördelarna med

stadsdelsnämndssystemet. Samtidigt, konstaterar några, är det ändå totalt sett en ytterst liten andel av medborgarna som har kontakter med politikerna.

Stadsdelsnämnderna gör ansträngningar för att politikerna ska vara tillgängliga. Ledamöternas adresser, mejladresser och telefonnummer finns på stadsdelsnämndernas hemsidor. Därutöver har nämnderna upprettade foldrar där nämndledamöter presenteras, man sätter upp affischer och lägger ut broschyrer på bibliotek.

De enda kritiska synpunkter, som några av de intervjuade framför, är att politikerna alltför sällan hinner besöka de kommunala verksamheterna inom stadsdelsnämndernas upptagningsområden.

"Verksamheterna ser sällan våra politiker." (Liljeholmen)

Den övergripande bilden är ändå positiv:

- "Politikerna har mycket direktkontakt med medborgarna." (Katarina-Sofia)
"Politikerna är tillgängliga och lätta att få tag i. De har en omfattande kontakt med medborgarna." (Vantör)
- "Nämndens representanter är väldigt synliga i området." (Rinkeby)
- "Det är lätt att få tag i politikerna." (Älvsjö)
- "De förtroendevalda har mycket kontakt med medborgarna." (Kungsholmen)
- "Ordförande befinner sig ofta här på förvaltningens kontor. Han har dagliga möten med olika medborgargrupper och föreningar." (Spånga-Tensta)
- "Politikerna är mycket aktiva och välkända." (Skarpnäck)
"Det är en häpnadsväckande god kontakt mellan lokala politiker och invånare." (Normalm)
- "Många har personlig kontakt med politikerna. De har ofta träffats i projekt inom ramen för stadsförnyelsen." (Farsta)

Medborgarförslag

Stadsdelsnämnderna skiljer mellan tre olika former av skriftliga vägar för att påverka nämnderna: medborgarförslag, skrivelser och klagomål.

Allt fler stadsdelsnämnder ger medborgare möjlighet att skicka medborgarförslag direkt till nämnderna. I Katarina-Sofia, Maria-Gamla stan, Skärholmen, Rinkeby, Älvsjö, Kungsholmen, Normalm, Bromma, Enskede-Årsta, Östermalm, Skarpnäck, Spånga-Tensta och Kista finns medborgarförslag. I Hägersten, Hässelby-Vällingby, Liljeholmen och Vantör håller nämnderna på att införa medborgarförslag. Nämnden i Farsta anser dock att medborgarförslag inte tillför något nytt.

"Varför sätta etiketter? Även fast vi inte har medborgarförslag får vi många förslag från medborgarna. Vi vill inte byråkratisera. Det är redan enkelt att komma med förslag." (Farsta)

Medborgarförslagen kan vanligen lämnas både genom brev och på

Internet, förberedda blanketter finns upptryckta. Medborgarförslag anmäls till nämnden som kan besluta att inte alls ta upp förslaget, att besvara förslaget, att skicka förslaget vidare till annat politiskt organ och att uppdraga åt förvaltningen att bereda förslaget.

De som skickat in medborgarförslag får alltid ett svar från förvaltningen och de får meddelande om när förslaget kommer att behandlas på nämnden. Ofta kommer förslagsställaren till nämndmötet. Några av de intervjuade påpekar att stadsdelsnämnderna är ambitiösa med att ge respons till dem som skickat medborgarförslag.

- "Kontrasten mot stadsbyggnadskontoret är slående. Om medborgare skickar förslag direkt dit får de aldrig höra någonting. De får inte ens en bekräftelse på att förslaget kommit fram." (Norrmalm)

Till de flesta nämnder går det att skicka medborgarförslag även om man inte bor i stadsdelsnämndsområdet. I synnerhet i Stockholms innerstad har många medborgare sina arbetsplatser och berörs därför i hög grad av hur stadsdelarna ser ut även om de inte bor där. Men det kan även finnas andra skäl till att ha synpunkter på stadsdelar där man inte själv bor. Stadsdelsnämnden i Maria-Gamla stan har exempelvis fått medborgarförslag från medlemmar i kanotklubben i Axelsberg angående kanotplatserna på Långholmen.

Även de nämnder som har medborgarförslag får in förslag som inte rubriceras som medborgarförslag. Det finns därför en gråzon mellan medborgarförslag och skrivelser, vilket i sin tur leder till att det ibland kan vara svårt att exakt räkna antalet medborgarförslag.

- "Det är ofta svårt att skilja mellan förslag, frågor och klagomål." (Skärholmen)
"Ordföranden får avgöra om det är ett medborgarförslag eller inte." (Kungsholmen)

När det gäller medborgarförslagens innehåll handlar de absolut flesta om den yttre miljön:

- "De senaste handlar om inhägning av sandlådor, parker och handikappanpassning av yttre miljöer. Vi har också fått massor av förslag om parkeringsfrågor." (Katarina-Sofia)
"De flesta förslag handlar om den yttre miljön. Förslagsställarna har ofta bott länge i Skärholmen och känner en stark identifikation med området." (Skärholmen)
- "Många medborgarförslag handlar om gatu-, park- och vägfrågor. Ett populärt förslag är 30-zoner." (Älvsjö)
"Vi har fått många medborgarförslag om stadsmiljöer, parker, övergångsställen, trappor, belysning, skridskobanor etc." (Norrmalm)
- "Bland annat har vi fått flera förslag om 30-zoner." (Bromma)
"Förslag som kommit under senare år har handlat om skyltar i parker, parker, papperskorgar, hälsostigar, fontäner etc." (Östermalm)
- "En stor del av förslagen berör Tenstastråket, hundrastgårdar, lekplatser och områden som blivit samlingsplatser för missbrukare." (Spånga-Tensta)

"Till 90 procent handlar medborgarförslagen om den yttre miljön, som skateboardramper och parker." (Skarpnäck)

Många av de krav som blir resta genom medborgarförslag ägs inte av stadsdelsnämnderna. Framför allt är det gatu- fastighetsnämnden eller stadsbyggnadsnämnden som ofta har beslutanderätten i frågorna. Sammantaget bedömer de intervjuade att det är färre än hälften av de medborgarförslag som kommer till nämnderna som nämnderna själva kan fatta beslut om. Därtill kommer att flera medborgarförslag avförs eller besvaras av andra skäl; att nämnden redan har fattat beslut i frågan, att nämnden inte vill riva upp ett beslut som nyligen har fattats, att medborgarförslaget saknar relevans (exempelvis sådana som handlar om freden i världen, konsumentpriser eller privata bekymmer).

Normalms stadsdelsnämnd har kanske mer än någon annan nämnd systematiserat systemet med medborgarförslag. Där finns också en omfattande statistik över medborgarförslagen. Under perioden 1/1 1997 till 31/10 2003 kom 294 medborgarförslag till nämnden. 10 procent av dessa har lett till en åtgärd. 21 procent är delvis åtgärdade (vilket ofta betyder att ärendet skickats vidare till gatu- och fastighetskontoret med ett yttrande från nämnden), 48 procent är avförda utan åtgärd och 21 procent av förslagen utreds fortfarande.

Några av de intervjuade pekar på problemet med att stadsdelsnämnderna inte alltid har befogenhet att besluta i de ärenden som behandlas i medborgarförslagen:

- "Mycket ligger inte på vårt bord vilket skapar frustration. Det är också en fara om man invagar medborgarna i stora förhoppningar, medan det i slutändan inte blir så mycket." (Maria Gamla-Stan)
- "En del som skriver medborgarförslag eller kommer till våra möten får höra att de istället ska vända sig till gatu- och fastighetskontoret eller till landstinget etc. Det skapar uppgivenhet, att ständigt bli bollad till nya instanser." (Vantör)
- "Vi får många förslag i frågor som nämnden inte kan besluta om. En del medborgare tröttnar på att försöka påverka när de ständigt blir hänvisade till andra instanser." (Älvsjö)
- "Vi måste smidigt kunna avföra förslag där vi saknar befogenheter. Vi ska inte bygga upp ett system som skapar en massa improduktiv byråkrati." (Östermalm)

Klagomål och skrivelser

Stadsdelsnämndernas har institutionaliserade system för klagomålshantering. Det finns särskilda blanketter för klagomål och information om möjligheten att föra fram klagomål finns i särskilda broschyrer och på hemsidorna. Klagomålen kan vara undertecknade eller anonyma. En person som lämnar ett undertecknat klagomål för svar inom en viss tid, oftast två veckor. I Rinkeby kallas klagomålsblanketten för servicekort. Syftet med benämningen är att betona att det som förs fram inte enbart behöver vara negativ kritik.

Klagomålen har för det mesta en "brukarkaraktär". Det är anhöriga, föräldrar etc som är missnöjda med något inom skola, vård och omsorg. Men klagomålen kan också gälla kommunal service, bemötandefrågor etc. Enligt de intervjuade handlar det vanligaste klagomålet om snöröjningen.

Till viss del är systemen för medborgarförslag och klagomål kommuniserande kärn.

- "Medborgarförslag har funnits i 1,5 år och servicekortet i tio år. När medborgarförslagen introducerades minskade antalet inkomna servicekort." (Rinkeby)

I regel besvaras klagomålen av tjänstemän inom berörda förvaltningar. Endast i undantagsfall hamnar klagomålen på stadsdelsnämndens bord. Klagomålshanteringen är i första hand en kanal för kommunikation mellan medborgare/brukare och de tjänstemän som ansvarar för verksamheterna. Därvidlag har klagomålshanteringen en karaktär som påminner om brukarenkäterna.

Till stadsdelsnämnderna kommer även skrivelser i olika ärenden. Kännetecknande för en skrivelse är att den inte utmynnar i ett konkret förslag. En skrivelse innehåller ofta en upplysning eller en beskrivning av en verksamhet eller ett problem. Ibland kan skrivelser ändå leda till åtgärder.

Medborgarkontoren

I Skärholmen, Vantör, Rinkeby, Älvsjö, Kungsholmen, Norrmalm, Enskede-Årsta, Östermalm, Spånga-Tensta och Kista finns medborgarkontor. Övriga stadsdelsnämndsområden har haft medborgarkontor.

Där det finns medborgarkontor anser de intervjuade att de fyller en viktig demokratisk funktion. Där det inte finns medborgarkontor har de intervjuade en motsatt uppfattning.

De som anser att kontoren har en demokratisk funktion motiverar det så här:

- "Vi har 3 700 besökare i veckan på medborgarkontoret. Här har också politikerna ett rum. De flesta kommer hit för att utföra personliga ärenden (försäkringskassan, boendefrågor etc). Men kontoret gör att politiken blir synlig för dem. De lär sig vart de ska vända sig om de vill möta lokala politiker. Det är särskilt viktigt här där många invånare inte använder Internet." (Skärholmen)
 - "Medborgarkontoret är hjärtat i stadsdelen. Många kommer hit och här kan de också möta de lokala politikerna." (Rinkeby)
 - "Medborgarkontoret har en viktig demokratisk funktion. Den lokala politiska makten blir inte abstrakt utan får en bestämd plats." (Älvsjö)
 - "På medborgarkontoret arrangerar vi regelbundet politikerkvällar." (Kungsholmen)
- "En del kommer till medborgarkontoret och hämtar nämndhandlingar."

(Enskede-Årsta)

"Vi anordnar möten med medborgarna på medborgarkontoret." (Kista)

- "Medborgarkontoret har 100 000 besökare per år. Det skapar nya kontaktytor." (Spånga-Tensta)

De som betvivlar medborgarkontorens demokratiska funktion uttrycker sig så här:

"Medborgarkontor är alltför dyrt. Den mesta kontakten mellan

medborgare och politiker sker ändå med telefon eller mejl." (Bromma)

- "Stängningen av medborgarkontoret har inte påverkat demokratin eller servicen. Vi har skapat en dialog med andra metoder och vi har mer av service nu." (Farsta)
- "Kontakten mellan medborgare och politiker har inte alls försämrats av att vi saknar medborgarkontor. Medborgarkontorens uppgift var i första hand individuell service, inte att främja kontaktytor mellan medborgare och politiker." (Maria-Gamla stan)

De skilda uppfattningarna avspeglar till en del olika vägar för att nå kontakt med de lokala politikerna. I Bromma dominerar telefon och mejl medan direkta möten och personlig kontakt är viktigare i Rinkeby.

Handikapp- och pensionärsråd

Knutna till samtliga stadsdelsnämnder finns ett handikapp- och ett pensionärsråd. Med "råd" i detta sammanhang menas det uttalade syftet att de ska vara rådgivande till nämnden. Representanterna i råden är arvoderade och utsedda av lokala handikapp- och pensionärsorganisationer.

De intervjuade bedömer att handikapp- och pensionärsråden överlag är aktiva. I några fall är handikapprådets deltagande vacklande. Rådets verksamhet består i första hand av att bevaka de ärenden som nämnden behandlar. Endast i undantagsfall tar de initiativ utöver detta.

Den enskilda fråga som har engagerat pensionärsråden mest är omvandlingen av servicehus till seniorboende. Ofta har de varit kritiska till omställningen. Handikappråden har varit särskilt aktiva när det gäller tillgänglighetsfrågor. Däremot är handikappråden dåliga på att bevaka de psykiskt funktionshindrades intressen.

I somliga nämndområden arrangerar pensionärsråden dessutom aktiviteter som utflykter, semesterarrangemang och helgkaffe (Vantör).

Rösterna om handikapp- och pensionärsråden är sålunda genomgående positiva:

- "Handikapprådet är engagerat och tar upp tillgänglighetsfrågor. Pensionärsrådet är mycket aktivt i aktuella ärenden" (Maria-Gamla stan)
- "Handikapp- och pensionärsrådet är remissinstanser till verksamhetsplanerna. De är väldigt aktiva." (Rinkeby)

- "Pensionärsrådet diskuterar alla frågor i nämnden och fångar upp klagomål. Handikapprådet arbetar på liknande sätt." (Skärholmen)
- "Pensionärsrådet är väldigt aktivt och utövar ett stort inflytande över äldreomsorgsfrågor. Handikapprådet är lite mindre aktivt." (Normalm)
 - "Handikapp- och pensionärsråden har möten en gång i månaden och behandlar ärenden som nämnden ska ta upp. Båda är aktiva och vi har en bra dialog med dem." (Bromma).
 - "Pensionärsrådet är väldigt livaktigt och är engagerat i äldreomsorg, kollektivtrafik etc. Handikapprådet har lite större problem. Ibland saknas representanter från dem på mötena." (Spånga-Tensta)
 - "Pensionärsrådet har en egen lokal i varje stadsdel i stadsdelsnämndsområdet. De läser alla ärenden noga. Även handikapprådet är aktivt." (Skarpnäck)
 - "Vi har råden som bollplank. Båda fungerar bra och är aktiva." (Hägersten)
 - Handikapprådet har blivit mer aktivt efter att ha haft en svacka. Pensionärsrådet har varit aktivt hela tiden." (Farsta)
 - "Handikapprådet är rätt aktivt. Pensionärsrådet möts med stor regelbundenhet. Deras stora fråga har varit kritiken av ombildandet av servicehus till seniorboende." (Kista)

Några av de intervjuade påpekar att handikapp- och pensionärsråden är aktiva, men att de ensidigt driver sina särintressen.

"De intresserar sig sällan för verksamheter som de själva inte berörs av, som exempelvis att det sker besparingar av kollo för barn."
(Hässelby-Vällingby)

Ungdomsråd

Utöver handikapp- och pensionärsråden existerar en rad organ med epitet "råd". Dessa är dock mindre institutionaliserade än handikapp- och pensionärsråden. Deras uppgifter varierar och det råder stor variation mellan stadsdelsnämnderna när det gäller exakt vilka råd som existerar.

Flera stadsdelsnämnder har initierat ungdomsråd för att förbättra dialogen med ungdomar. Ett väl fungerande sådant finns i Årsta. Rådet består av ett tjugotal ungdomar. Representanterna är utsedda av elevråden på området högstadieskolor och på fritidsgårdarna. Rådet yttrar sig i de frågor som nämnden behandlar och som gäller ungdomars villkor.

- "En förutsättning för verksamheten är dock vår anställda ungdomslots som driver arbetet framåt." (Enskede-Årsta)

I Skarpnäck har det funnits ett fungerande ungdomsråd sedan 1998. Rådet har informella mötesformer, men har under hela perioden varit hyfsat aktivt. Representanterna utses av högstadieskolornas elevråd. Framför allt har rådet drivit frågan om ungdomsbostäder. Som en direkt konsekvens av ungdomarnas krav byggs nu ett 30-tal nya ungdomsbostäder i tidigare förvaltningslokaler. Tre representanter från ungdomsrådet deltar i arbetet.

I Östermalm finns ett ungdomsråd som nämndens ordförande träffar regelbundet. Elevrepresentanterna är utsedda av elevråd och på fritidsgårdar. De har yttrat sig i frågor som gällit kultur, fritid och bostadsbyggande.

I Rinkeby finns ett någorlunda aktivt ungdomsråd. De är valda av nämnden. Intresserade ungdomar har fått anmäla sig. Rådet har bland annat drivit frågor om idrottshallen och träningsmöjligheter för ungdomar.

- "Men det måste nog få mer beslutanderätt och snabba svar. Ungdomarna har inte tålamod om det går för långsamt." (Rinkeby)

I Spånga-Tensta finns ett ungdomsråd. Det har varit lättare att rekrytera representanter från Tensta än från Spånga. Trots att en projektledare försökt driva på verksamheten har den geografiska snedvridningen bestått.

Men de väl fungerande ungdomsråden hör till undantagen. Den överskuggande åsikten är att det är svårt att få kontinuitet i ungdomsråden, att hitta bra former för representativitet och att inte ge de deltagande ungdomarna orealistiska förväntningar (fler av de intervjuade framför dessa åsikter).

Trots dessa tveksamheter planerar några av stadsdelsnämnderna att initiera ungdomsråd. Hit hör Skärholmen där man vill ha ett ungdomsråd som kan fungera som remissinstans. "Dock med risk för att ambitionen att rådet ska svara på alla remisser inte går att förverkliga." I Katarina-Sofia ska man eventuellt ta initiativ till ett ungdomsråd. Här med reservationen att "det är resurskrävande". I Maria-Gamla stan finns ett uppdrag att starta ungdomsråd. Men de intervjuade tror att det "kan bli svårt att nå kontinuitet". Dessutom kan ju ungdomar istället "vara med i de politiska ungdomsförbunden och påverka den vägen". I Hässelby-Vällingby finns ett uppdrag att starta ungdomsråd, men det har ännu inte genomförts.

I flera stadsdelsnämndsområden har ungdomsråden upphört att vara aktiva eller aldrig kommit igång. Det har lett till att nämnderna utformat olika alternativa strategier för att upprätta en dialog med ungdomarna.

I Kungsholmen fungerade inte ungdomsrådet. Istället satsar nämnden på ett projekt som kallas Kungsholmen Live. Till stora möten bjuds ungdomar in. Där får man ta ställning till olika påståenden om fritidsverksamhet, skola etc med hjälp av mentometerknappar. Resultaten av undersökningarna tas upp i nämnden, men sprids också till skolor och lokala medier. Flera "ungdomsåsikter" har därigenom kommit fram, som att det behövs fler lokaler för dans och musik.

I Normalm har ersättning för ungdomsråd blivit årliga möten mellan lokala politiker och elever i årskurs 9. I Bromma genomför stadsdelsnämnden dialogmöten där lokala politiker och ungdomar möts. Inbjudningar till mötena sprids på både skolor och fritidsgårdar. I Farsta finns planer på att istället för ungdomsråd försöka använda webben för att nå ungdomar.

Förebilden är hemsidan www.nacka.nu. I Hägersten fanns ett ungdomsråd som självdog. Nu har nämnden istället initierat återkommande möten mellan elevråden vid högstadieskolorna i Fruängen och Mälarhöjden. Diskussionerna har blivit ovanligt djuplodande. Elevrådsrepresentanterna har inte enbart diskuterat fritidsaktiviteter och skolpolitik utan också den ekonomiska resursfördelningen mellan de två skolorna. I Älvsjö finns inget ungdomsråd och inga tydliga alternativa strategier.

- "Här bor välmående ungdomar. De har inte visat intresse." (Älvsjö)

Brottsförebyggande råd

Hälften av de intervjuade menar att de lokala brottsförebyggande råden blivit vitala kanaler med betydelse för den lokala demokratin. De brottsförebyggande råden fungerar som en mötesplats för flera olika intressenter – butiksägare, fastighetsägare, föreningar, kyrka, krögare, polis, offentlig verksamhet. Utifrån kärnfrågan om ökad trygghet diskuterar råden frågor om stadsmiljön och sociala problem.

"Det har varit väldigt lyckat. Deltagarna är mycket engagerade och flera konkreta förslag formuleras." (Katarina-Sofia).

- "Det är ett mycket stort intresse för dessa trygghetsfrågor, särskilt för att minska tillgången till droger." (Liljeholmen).

"Vi är nogna med att skapa ett gemensamt ansvar för det brottsförebyggande arbetet. Tillsammans kan vi klara det." (Älvsjö).

- "Det Brottsförebyggande rådet är mycket framgångsrikt. Vi har också fått ekonomiskt stöd från den centrala myndigheten BRÅ (Brottsförebyggande Rådet) för verksamheten." (Farsta).

Flera konsekvenser av det brottsförebyggande arbetet är synbara. I Farsta har ett resultat blivit de helt unika dagvandringarna med pensionärer. Varje dag vandrar pensionärer genom stadsdelen och rapporterar till polisen om skadegörelse etc. I Skärholmens fyra delstadsdelar har trygghetsvandringar anordnats med medborgare som känner sig otrygga när de rör sig i stadsdelen. Olika förslag till förbättringar har noterats och genomförts (belysning, buskage, kontakt med polis etc). I Liljeholmen har rådet genom öppna möten i ett område i Gröndal mobiliserat medborgarna i kampen mot narkotika.

Föräldraråd, anhörigråd, föreningsråd med mera

Det finns en uppsjö av ytterligare lokala organ som innehåller epitet "råd"; däribland föreningsråd, skolråd, förskoleråd, parkråd, servicehusråd, äldreboenderåd, matråd (inom äldreboende), elevråd etc. Dessa har ibland initierats av stadsdelsnämnderna/förvaltningarna och ibland av brukarna. De flesta av dem har en tydlig brukarkaraktär och många är remissinstans till stadsdelsnämnderna. I de flesta stadsdelsnämndsområden finns ett lokalt förskoleråd på alla förskolor. På några ställen finns fungerande anhörigråd, som i Enskede-Årsta. I Rinkeby finns ett kvinnoråd och ett demokratiråd. I Spånga-Tensta finns ett näringslivsråd med företagare som driver det så kallade Lunda Nova-

programmet. Flera stadsdelsnämnder har tagit initiativ till brottsförebyggande råd. I ett antal nämndområden, men långt ifrån i alla, finns föreningsråd.

Fokusgrupper och forumgrupper

En vanlig terminologi i stadsdelsnämnderna är att olika "råd" (handikapp-, pensionärs-, brottsförebyggande- etc) ska ge råd till nämnderna, medan fokusgrupper och forumgrupper ska delta i planeringsstadiet. Detta stämmer inte fullt ut, men är ändå en grov uppdelning.

I nästan alla stadsdelsnämnder finns också olika former av fokus- och/eller forumgrupper. Dessa grupper kan existera på olika nivåer och har en tydlig brukarriktning. Det kan antingen vara stadsdelsnämnderna/förvaltningarna eller cheferna för de kommunala verksamheterna som initierat fokus- och forumgrupperna.

I bland annat Katarina-Sofia, Maria-Gamla stan och Liljeholmen finns förskoleforum där representanter för föräldrarna möter lokala politiker. På flera ställen finns fokusgrupper kring missbrukarfrågor (som Vantör). I Rinkeby finns fokusgrupper kring en rad av stadsdelsnämndens verksamheter; park- och utemiljö, trygghet och säkerhet etc. I Enskede-Årsta finns fokusgrupper för bland annat psykiatri och barn- och ungdom. I Spånga-Tensta använder sig flera av enheterna av fokusgrupper; bland annat individ- och familjeomsorgen, deltagare är både patienter och anhöriga. I Kista finns fokusgrupper inom psykiatri, socialvården och äldreomsorgen. I Skarpnäck finns fokusgrupper inom områdena individ- och familjeterapi, handikapp och äldreomsorg.

Variationerna mellan stadsdelsnämnderna är dock stora. I Hägersten har det tidigare funnits en fokusgrupp för handikappomsorgen, men idag finns ingen fokusgrupp kvar. I Farsta finns inte heller några fokusgrupper, där satsar man istället på brukarenkäter och ad hoc-grupper.

Medborgarpanel

I Älvsjö finns en medborgarpanel. Drygt 200 personer är för tillfället anslutna till panelen. Medborgare i stadsdelsnämndsområdet har frivilligt fått anmäla sitt intresse. Panelen får ta ställning till ett urval av de frågor som ska behandlas av nämnden. En översikt av frågorna handlar om yttre miljö, tillgänglighet och information. Mer sällan används panelen för mjuka frågor och avvägningar mellan verksamheter. Enligt de intervjuade är det enklare att fråga om konkreta saker. Närsvårare sammanvägningar ska göras är det svårt att formulera tydliga svarsalternativ. Medborgarpanelen används ungefär 3-4 gånger om året. Svarsfrekvensen brukar vara kring 50 procent och den är högre om alternativen är tydliga. För närvarande planerar nämnden att använda medborgarpanelen för att få svar på frågor som gäller information, trafik- och gatufrågor och integration. Ibland tar panelen ställning i frågor som stadsdelsnämnden inte själv kan besluta om. Medborgarpanelen är idag en del av stadsdelsnämndens

demokratistrategi. De intervjuade från Älvsjö anser att panelen fyller en viktig funktion.

I övriga stadsdelsnämnder är intresset för medborgarpaneler svagt. Kunskapen om panelen i Älvsjö är stor och flera de intervjuade hänvisar till erfarenheter från Älvsjö när de förklarar de ringa intresset i den egna nämnden.

"Det har visat sig att det är mycket tekniskt komplicerat. Det är svårt att få representativitet. Det är svårt att få deltagarna i panelen att svara på alla frågor, få svarar på frågor om exempelvis äldreomsorg. Det är svårt att få hög svarsfrekvens. Det är mycket jobb med att hålla systemet igång, vilket också leder till kostnader." (Bromma)

- "Någon gång har vi diskuterat om det vore bra. Men erfarenheten från Älvsjö visar att det är svårare användbart. Det finns inte heller något medborgartryck i frågan. Det är inte någon som hör av sig och vill ha medborgarpanel." (Skarpnäck)

"I Älvsjö har de haft svårt att få ut något vettigt av det. Därför är intresset ljust." (Farsta)

Utfrågningar och hearings

Utfrågningar och hearings är inte verktyg som stadsdelsnämnderna har institutionaliserat. Vid enstaka tillfällen har dock metoderna använts, framför allt för att variera arbetsformerna. Katarina-Sofia har använt hearings, men dessa har varit interna och enbart för nämndens ledamöter.

Lokala folkomröstningar

Normalms stadsdelsnämnd har genomfört lokala folkomröstningar på nätet. Omröstningarna har gällt ett parkeringsgarage vid Rörstrandsgatan, trafikplanen och Vasaparken. Den sistnämnda är den mest omtalade. Den genomfördes 2001. Av stadsdelens 62 000 invånare deltog 1 400 i omröstningen. Slutresultatet kom att till viss del att påverka Vasaparkens utseende. Alla önskemål kunde dock inte uppfyllas. Det skulle ha blivit för dyrt.

Notabelt är att folkomröstningarna delvis använts även i frågor där stadsdelsnämnden inte haft befogenhet att besluta själv.

Ingen annan stadsdelsnämnd har använt sig av omröstningar på nätet för att skaffa ett beslutsunderlag till nämnden. Intresset för att utveckla sådana funktioner är inte heller stort, möjligen med undantag av Kista.

Tillgänglighet av nämndhandlingar

Samtliga stadsdelsnämnder har hemsidor där nämndhandlingarna finns tillgängliga. Därtill finns nämndhandlingarna på bibliotek, medborgarkontor och receptioner. På hemsidorna finns också ofta "kortversioner" av de viktigaste besluten som ska fattas eller som har fattats.

Hemsidorna har blivit ett verktyg för att få information om stadsdelsnämndernas verksamhet. Det betyder inte att de alltid är överskådliga. Några av de intervjuade stadsdelsdirektörerna säger att de ibland inte själva hittar information på de egna hemsidorna, trots att de vet att den ska finnas någonstans.

Inte någon av stadsdelsnämnderna översätter nämndhandlingar till andra språk än svenska. Vissa av de intervjuade motiverar detta med att befolkningssammansättningen i stadsdelsnämndsområdet gör att det inte finns behov av översättningar till andra språk (som innerstaden, Bromma och Hägersten). Andra hävdar tvärtom att antalet språk som talas i stadsdelsnämndsområdet är så stort att det är svårt att välja vilka språk som man skulle översätta till (som Spånga-Tensta, Rinkeby, Kista, Skärholmen).

Istället för att översätta nämndhandlingar till andra språk arbetar flera av nämnderna medvetet med att skriva viktiga handlingar på lätt svenska.

"Vi har språkkompetens på kontoret. Vi har gjort stora ansträngningar för att göra våra handlingar mer lättlästa." (Rinkeby)

– "Istället för att översätta är det bättre att lägga språket på en skaplig nivå." (Kungsholmen)

"Vi försöker skriva på en lättfattlig svenska som når många." (Spånga-Tensta)

– "Vi använder inga andra språk än svenska, men vi skriver lättläst." (Hägersten)

I Rinkeby finns ett nära samarbete med invandrarföreningar som kan hjälpa till att översätta nämndhandlingar till andra språk än svenska.

Även om inte nämndhandlingar översätts finns andra material som översätts och nämnder/förvaltningar som ofta använder tolk i kontakten med medborgare. Några nämnder har faktafoldrar som är översatta till engelska. I Kista finns en ungdomsbroschyr som är översatt till arabiska och somaliska. I Östberga har material översatts till spanska inom ramen för stadsdelsföryelsen (Ålvsjö).

Hemsidan

Ytterst få stadsdelsnämnder har använt sig av diskussionsgrupper och "chattar" på sina hemsidor. Det stora undantaget är Normalm som i samband med sina folkomröstningar på nätet också haft en Internetbaserad diskussion kring olika förslag. Ibland finns möjlighet att tycka till om konkreta frågor på hemsidan, som frågemöjligheten på Ålvsjö's hemsida. I Katarina-Sofia har det diskuterats att ha en "veckans fråga" på hemsidan. Flera av hemsidorna erbjuder också möjligheten att skicka förslag och klagomål eller att prenumerera på nämndens digitala tidning (som i Skärholmen, där tidningen kommer en gång i månaden). I flera stadsdelsnämnder erbjuds vidare möjligheten att digitalt prenumerera på vissa ärenden, dock mot en viss betalning (däribland Normalm).

Att hemsidan inte används som diskussionsforum motiveras på flera olika sätt:

- "Det uppstår juridiska problem. Ska man få skriva vad som helst? En sådan hemsida måste ständigt övervakas." (Katarina-Sofia)
- "Det finns inte ett tillräckligt intresse för e-demokrati." (Liljeholmen)
- "Vi har försökt med chat med ordföranden. Men det föll inte väl ut. De tog mycket tid och få deltog." (Vantör)
- "Försök från Stadshuset med chattar har inte slagit så väl ut." (Maria-Gamla stan)
- "Det är främst studerande på universitetet som är inne på vår hemsida, inte medborgare som bor här." (Rinkeby)
- "Vi vill utveckla många nya idéer med omröstningar på Internet och Internetbaserade kontakter med politikerna. Men ännu har vi inte haft resurser för att realisera idéerna." (Kista)
- "Istället för chat använder vi enkätundersökningar." (Hässelby-Vällingby)

Stadsdelsnämnden i Norrmalm har beviljats 150 .000 kr från Justitiedepartementet för demokratiprojektet "Medborgarmedverkan". Ett av syftena är att ytterligare utveckla Internet som ett instrument för diskussion och lokala omröstningar.

Demokratiberedning

Fyra stadsdelsnämnder har särskilda demokratiberedningar (Katarina-Sofia, Norrmalm, Enskede-Årsta och Farsta). I beredningarna diskuteras hur kontakten mellan nämnden och medborgarna ska stärkas. Återkommande ämnen är hur man ska få medborgare att komma till nämndmöten och öppna möten, hur systemen med medborgarförslag ska fungera, hur kontakten med ungdomar ska kunna förbättras och hur en IT-baserad demokrati ska kunna utvecklas. Demokratiberedningarna arrangerar också egna möten med medborgarna. I Älvsjö har nämnden en inflytandegrupp som arbetar med samma frågor. I Rinkeby finns ett så kallat demokratiutskott inom ramen för nämndens arbete. Centrala frågor har varit stadsförnyelseprojekten och informationen inför allmänna val.

I några nämnder har demokratiberedningen tagits bort, som på Kungsholmen. "Frågan prioriterades inte av politikerna.". Även i nämnder som saknar demokratiberedning pågår dock en mycket livaktig diskussion om hur demokratin ska kunna stärkas.

- "Här pågår mycket diskussion om demokratifrågor. Vi tog en ny plattform 1999." (Skarpnäck).
Vi har tagit en ny plan för demokratifrågor. Hela nämnden diskuterar olika förslag till hur vi ska kunna fördjupa demokratin." (Vantör).

Besvarande av brev

De förtroendevalda i stadsdelsnämnderna svarar själva på en mycket stor del av de brev som kommer till dem. När det gäller vissa typer av frågor ger dock politikerna i regel förvaltningarna i uppdrag att svara på brev. Det

gäller bland annat när brevställaren enbart vill ha svar på fakta eller när det handlar om enskilda personärenden. Ibland är det dock oklart till vem breven är ställda, om de skickats till förvaltningen eller politikerna. I sådana fall går i regel förvaltningen och ordföranden igenom vem som ska svara på dem. I andra fall är breven ställda till både förvaltning och politiker. Även då kommer man överens om hur de ska besvaras. När förvaltningarna ensamma svarar på brev så anmäls dessa för nämnden. En del av breven till politikerna skickas hem till dem. I synnerhet ordförandena i nämnderna är ambitiösa med att se till att även dessa brev blir diarieförda. I flera fall förefaller det som om de följer principen att hellre diarieföra än inte. En snabbt växande del av korrespondensen med politiker och förvaltning sker med mejl. I en rad stadsdelsnämnder sker huvuddelen av kontakten med medborgarna antingen via telefon eller mejl. När det gäller mejlen finns emellertid inte lika klara riktlinjer för vad som ska sparas och diarieföras. Rutinerna varierar mellan stadsdelsnämnderna och flera redovisar att det finns oklarheter.

Brukarenkäter

Systemen med enkäter till brukarna är mycket omfattande och genomförs på flera olika nivåer. Stockholms stad centralt ska varantannat är genomföra brukarenkäter i förskola och grundskola. Stadsdelsnämnderna erhåller utdrag av dessa för sina respektive stadsdelsnämndsområden. Flera av de intervjuade påpekar dock att de centrala undersökningarna inte går att bryta ner på enskilda enheter, exempelvis förskolor. Enkättema blir därför ett trubbigt instrument för att lokalisera problem och var särskilda insatser vore befogade. På detta har stadens utbildningsförvaltning svarat att det är möjligt att genomföra mer finmaskiga brukarenkäter, men att sådana skulle bli dyrare än de nuvarande. Av besparingsskäl har förvaltningen till och med tvingats att dra ner på ambitionen att genomföra enkäter varantannat år.

Inom samtliga stadsdelsnämndsområden genomförs lokala brukarenkäter. Även dessa kan genomföras på olika nivåer: exempelvis för alla inom äldreomsorgen eller för boende på ett särskilt äldreboende. Initiativtagare till enkäterna är vanligen förvaltningsledning eller enhetschefer. I stadsdelsnämndsområdena har sådana brukarenkäter under senare år genomförts inom så gott som alla områden: förskola, skola, äldreomsorg, för funktionshindrade, socialtjänsten, hemtjänsten, socialpsykiatri, missbrukarvården etc.

Brukarenkäter av större omfattning redovisas alltid för nämnderna; vid sammanträden och i verksamhetsberättelser. I många fall abstraheras de viktigaste resultaten till politikerna. Enligt de intervjuade uppfattas brukarenkättema framför allt som ett verktyg för dem som är ansvariga för verksamheterna för att finjustera den kommunala servicen.

Några av de intervjuade uppskattar att omkring en tredjedel eller en fjärdedel av medborgarna i stadsdelsområdena är brukare i någon mening (en osäker siffra). Eftersom samtidigt svarsfrekvenserna är mycket höga, i

princip aldrig under 50 procent, betyder det att en mycket stor del av medborgarna ger uttryck för synpunkter på verksamheterna genom brukarundersökningarna.

Brukarstyrelser

I några enstaka fall har stadsdelsnämnderna delegerat ansvaret för kommunal verksamhet direkt till brukare. Katarina-Sofia har delegerat ansvaret för skolan Katarina Norra till ett brukarråd bestående av föräldrar. Älvsjös stadsdelsnämnd har delegerat ansvaret för styret av skolor till lokala råd. Enligt några av de intervjuade finns det i vissa fall en viss oklarhet i rollfördelningen mellan styrelsen, rektor, nämnden och utbildningsförvaltningen. Vid Aspuddens skola finns en lokal styrelse som är rådgivande till rektorn, men nämnden styr fortfarande skolan.

Andra exempel på brukarstyrelser är den fotbollsplan som drivs av latinamerikanska och somaliska föreningar i Rinkeby, den kommunala jordplätt som en bostadsrättsförening i Normalm sköter etc.

I vissa fall har stadsdelsnämnderna försökt att förmå brukare att driva verksamheter i brukarregi, men där det till sist visat sig att brukarna föredragit att stadsdelsnämnden fortsatte att styra.

- "Brukare och föreningar vill gärna ha inflytande. Men inte så gärna ta det fulla ansvaret." (Spänga-Tensta).

I en majoritet av stadsdelsnämnderna finns ingen delegering av ansvar till lokala brukarstyrelser.

Lokalt föreningsliv

Den övergripande bilden är att föreningslivet är mycket aktivt, men att aktivitetsgraden är betydligt högre i ytterstadsområdena än i innerstaden. Det finns i hela staden en nära kontakt mellan nämnd/förvaltning och föreningarna. Men det är relativt få föreningar som för en politisk dialog om stadsdelarnas utformning med politikerna. Inte sällan inskränker sig föreningarnas politiska horisont till att bevaka att de får pengar för den egna verksamheten.

I samtliga stadsdelsnämndsområden finns väl fungerande pensionärsorganisationer och handikapporganisationer. Vidare finns ofta lokala idrottsföreningar, barn- och ungdomsorganisationer och kulturföreningar. Dessa föreningar har i regel en lokal karaktär och därigenom sina egna specifika profiler (som Ung utan Pung i Vantör eller Tensta Basket).

Därutöver finns en stor variation mellan vilka föreningar som är aktiva i olika delar av staden. I innerstaden finns mycket dialog med bostadsrättsföreningar. I villaområden dominerar villaföreningar, trädgårdsstadsföreningar och byalag (som de mycket aktiva föreningarna i Hjorthagen, Östberga och Fagersjö). På Järvafältet finns den största

mängden av invandrarföreningar. I Tensta bedriver Verdandi ett mycket omfattande barn- och ungdomsarbete, men är mer osynliga i andra stadsdelar. En tredjedel av de intervjuade nämner att RSMH har lokal verksamhet i stadsdelsnämndsområdet. I Liljeholmen har stadsdelsnämnden profilerat sig genom att mycket målmedvetet stödja föreningen Fenix som arbetar med olika former av självhjälpgrupper (föreningar för änkor, nyskilda, föräldrar med ADHD-barn, långtidssjuka etc).

Många av de medborgare som besöker öppna möten i Kista, Rinkeby, Spånga-Tensta, Farsta och Vantör är företrädare för lokala föreningar. Här fungerar föreningarna som en länk mellan medborgare och politiker. Viktiga föreningar i sammanhanget är vissa av invandrarföreningarna, pensionärsföreningar, villaföreningar, byalag, handikapporganisationer etc.

Även i innerstaden finns föreningar vars uttalade syfte är att påverka stadens politik, men då handlar det ofta om föreningar inriktade på någon fråga. Ett sådant exempel är föreningen Söderföräldrar som försöker påverka barn- och ungdomspolitiken på Södermalm. Också i innerstaden finns byalag som försvarar den egna stadsdelen (som i Hjorthagen).

Några av de intervjuade nämner att stadsdelsnämnd och förvaltning försöker få föreningarna att samverka bättre. Det gäller i synnerhet invandrarföreningarna. Men föreningarna bjuder för det mesta motstånd mot sådana propåer:

"Vi försöker stimulera samarbetsarrangemang. Det är inte rimligt att många invandrarföreningar ska få ekonomiskt stöd för likartade verksamheter. Vi tror också att ett bättre samarbete skulle främja integrationen. Men föreningarna vill helst ha sin egen verksamhet. Vi har till och med 16 olika somaliska föreningar." (Rinkeby)

I Tensta finns starka kvinnoföreningar. Men de har nyligen splittrats i tre olika konstellationer: Kvinnocentrum, Kvinnojouren och Internationella Kvinnoföreningen. Nämnden/förvaltningen anser att splittringen varit olycklig, men har inte kunnat påverka den.

Flera av de intervjuade betonar att lokal demokrati hänger nära samman med lokal identitet. Den medborgare som upplever identitet med stadsdelar och stadsdelsnämndsområden har lättare för att engagera sig. För att skapa sådana identiteter spelar det lokala föreningslivet en viktig roll. Några av de intervjuade nämner positiva exempel, som Folkets Husföreningen i Årsta. Andra beklagar avsaknaden av identitetsskapande föreningar, som att det inte finns någon större mer känd idrottsförening med namnet Vällingby.

De intervjuade rapporterar om lokala möten och aktiviteter som arrangerats i stadsdelsnämndsområdena av de lokala partierna. De två partier som oftast nämns är s och m. Samtidigt förefaller det som om partierna relativt sällan arrangerar öppna möten om politiken i

stadsdelsområdena. I de olika lokala tidningarna förekommer aldrig att de lokala partierna annonserar om att sådana möten ska anordnas. En fjärdedel av de intervjuade menar att de lokala partirepresentanterna uppdrar åt förvaltningen att arrangera lokala möten därför att alltför få personer skulle komma om partierna själva ordnade mötena.

- "När partierna inte kan mobilisera människor, då uppdrar de åt förvaltningen att göra det." (Hässelby-Vällingby)

Lokala opinionsgrupper

I nästan alla stadsdelar förekommer lokala opinionsyttringar i form av namninsamlingar, protestmöten etc. En överväldigande majoritet av de lokala protesterna riktar sig mot någon föreslagen förändring.

- "Nej till nedläggningar av parklekar och förskolor." (Katarina-Sofia)
- "Bygg inte i Sätterskogen. Lagg inte ner Vårbergskolan." (Skärholmen)
- "Nej till sammanslagning av förskolor. Inga neddragningar i parklekarna." (Maria-Gamla stan)
- "Ingen omvandling av servicehus till seniorboende." (Kista)
- "Nej till sammanslagningar och nedläggningar av enheter inom förskola, psykiatri etc." (Norrmalm)
- "Såga inte ner träd för att bygga nya förskolor." (Kungsholmen)
- "Flytta inte Asfaltsverket till Västberga." (Liljeholmen)
- "Lagg inte ner fritidsgårdar. Såga inte ner träd." (Enskede-Årsta)
- "Nej till neddragningar och stängningar av bibliotek, fritidsgårdar och kulturverksamhet." (Skarpnäck)
- "Ta inte bort någon av de tre öppna förskolorna. Vi vill inte ha integrering av fritidsverksamhet i skolan." (Östermalm)

Protesterna handlar både om att stoppa neddragningar och besparingar, men också om att säga nej till nya initiativ, exempelvis att bygga nya förskolor. Många av de intervjuade reflekterar över opinionernas karaktär:

- "Ofta vill man behålla saker som de är. Man protesterar mot alla förändringar." (Hägersten)
- "Det är illustrativt att det uppstår lokala opinioner som vill stoppa byggnaden av nya förskolor därför att något träd måste sågas ner. Däremot finns inga organiserade protester för att det behövs fler förskoleplatser. De som står i kö till förskolan har ingen gemensam mötesplats och har svårare att organisera sig. De får klaga individuellt." (Kungsholmen)
- "Det handlar ofta om enfrågeopinioner. Det är de närmast berörda som agerar. Som att vår parklek ska bevaras."

Några av de intervjuade menar att de lokala protesterna framför allt hänger samman med att det sedan början av 1990-talet skett successiva nedskärningar av den kommunala servicen och att det finns en stark folklig opinion som vill bevara välfärden och servicen. Andra av de intervjuade betonar att det är lättare att organisera opinionstryck kring att bevara än att åstadkomma något nytt.

I flera fall har de lokala protesterna haft en tydlig NIMBY-profil (Not In My

BackYard):

- "Villa föreningen i Spånga vägrade acceptera att det skulle byggas en flyktingförläggning i området. Politikerna vek sig." (Spånga-Tensta)
- "Många boende i villorna i Hässelby strand protesterade mot förslaget att öppna ett hem för psykiskt funktionshindrade i stadsdelen." (Hässelby-Vällingby)
- "Boende vill inte att en tom tomt används för att bygga en förskola." (Bromma)
- "Familjer i villaområden vill inte att deras barn ska gå i samma skola som barnen som bor i hyreslägenheter på andra sidan Älvsjövägen." (Älvsjö)
- "Flera bostadsrättsföreningar vill inte att deras lokaler används till dagis." (Kungsholmen)

I enstaka fall har de lokala opinionerna handlat om något annat än att bevara verksamheter som existerar. Då handlar det framför allt om trafikfrågor: att fler 30-zoner ska införas (Vantör, Bromma mfl), att E18 ska grävas ner i tunnel (Rinkeby) etc. I Farsta påverkade en lokal opinion byggnadsplanerna i Sköndal. Där byggdes en idrottshall istället för den planerade gymnastikhallen. I Farsta finns också ett starkt lokalt engagemang kring de vattennära frågorna, som Tyresäns vattensystem och sjön Magelungen.

I några stadsdelar finns, enligt de intervjuade, tendenser till att individuella påtryckningar ersatt organiserade. I Östermalms stadsdelsnämndsområde finns lokala opinionsgrupper i Hjorthagen, i övrigt förs kraven ofta fram av enskilda medborgare.

- "Man vet vad man har för rättigheter. Kraven blir individuella. Trycket på politiker och även på entreprenörer att utföra det som man har lovat är mycket stort." (Östermalm)

Några av de intervjuade beklagar att lokala opinionsgrupper kräver åtgärder som kostar ytterligare pengar samtidigt som de inte vill diskutera prioriteringar mellan olika offentliga verksamheter. Det skapar en "oetisk" press på politikerna.

- "De lokala påtryckarna står aldrig för någon helhetssyn. Alla hävdar sina intressen. Men önskingarna vet vi redan. Svårigheten handlar om hur vi ska få budgeten att gå ihop. Vi har många förkämpar men inga väktare." (Hässelby-Vällingby)
- "Det är ett hårt tryck på politikerna i nämnden. De ska tillfredsställa alla och stå till svars för allt." (Vantör)

Hälften av de intervjuade uppger att det stundtals varit hätska och aggressiva stämningar i mötet mellan nämndpolitiker och lokala opinionsgrupper. De hätska stämningarna har varit vanligare i innerstaden men förekommit även i andra stadsdelsnämnder (som Hässelby-Vällingby). I några fall var dock stämningarna mer hätska för några år sedan. I Skarpnäck var aggressiviteten större när nämnden enbart ansvarade för stadsdelen Skarpnäck. En förklaring till den lugnare stämningen är att "nämnden idag svarar för fler stadsdelar, vilket gjort att

den blivit mer anonym".

När meningsutbytena mellan lokala opinioner och nämnden blir tuffa leder det inte sällan till hätska debatter även i nämnderna. Några av de intervjuade hävdar att stämningarna i Stadshuset satt riktmarke också för hur politiken ska bedrivas i nämnderna. Hälften av de intervjuade understryker att det är en utsatt och tuff uppgift att vara lokal politiker i en stadsdelsnämnd, särskilt för dem som innehar de ledande posterna.

Lokala opinionsgrupper kan även använda juridiska verktyg för att försöka stoppa beslut. I Kungsholmen finns en lokal opinion som vill förhindra att en ny förskola byggs i Rålambshovsparken. Istället för att driva frågan gentemot stadsdelsnämnden har de överklagat ärendet till Länsrätten.

Lokala pressen som politisk arena

I samtliga stadsdelsnämndsområden finns en eller flera annonsfinansierade lokaltidningar. Dessa utgör en möjlig arena för den lokala politiken. De flesta stadsdelsnämnderna sätter in helsidesannonser i dessa tidningar inför nämndmöten och medborgarmöten. Flera lokala politiker skriver också regelbundna debattinlägg i tidningarna. Många av de intervjuade menar att de lokala tidningarna är betydelsefull för den lokala demokratin.

- "Politikerna för diskussion i Mitt i Söderort." (Skärholmen)
- "Media tar seriöst på de lokala frågorna. Vi har många kontakter med journalister från Mitt i Kungsholmen." (Kungsholmen)
- "Media spelar en viktig roll. De lokala tidningarna har en bra bevakning." (Östermalm)

Men det finns också en motsatt bild, att kvaliteten på de lokala tidningarna är så dålig att de inte fungerar som ett forum för seriös politisk debatt.

- "Vi har dålig erfarenhet av Mitt i Söderort. De vägrar att skriva något positivt. Det är mest gnällkritik och missnöjesbevakning. Tidningen Dalen är däremot något bättre." (Enskede-Årsta)
- "Mitt i Söderort är en onyanserad B-tidning som bara jagar elände." (Skarpnäck)
- "Den lokala tidningen är sensationsinriktad, tendentiös och tråkig." (Farsta)

I några fall har missnöjet med den lokala bevakningen lett till att stadsdelsnämnderna helt eller delvis slutat att annonsera i tidningarna och istället distribuerar egna tidningar till hushållet. Det gäller Skarpnäck som helt slutat annonsera och Enskede-Årsta som sällan annonserar.

Nämnden i Hägersten hade under en period en egen tidning som gick till hushållen, men av ekonomiska skäl är den nedlagd. Nämnden har därför utökat annonserna i Mitt i Söderort trots missnöjet med tidningen.

Stadsdelsförnyelsen

Stadsdelsförnyelsen omfattar nio stadsdelsnämnder: Enskede-Årsta,

Farsta, Hässelby-Vällingby, Kista, Rinkeby, Skarpnäck, Skärholmen, Spånga-Tensta och Vantör. Därutöver deltar nio facknämnder och sex kommunala bolag i arbetet med stadsdelsförnyelsen. Stadsdelsförnyelsen ska pågå under perioden 2003-2006.

De stadsdelsnämnder som fått ekonomiska anslag inom ramen för stadsdelsförnyelsen arrangerar en rad möten med lokala föreningar och boende där olika förslag till projekt diskuteras. Mötena har varit välbesökta. Många har kommit med förslag till hur stadsförnyelsepengarna ska användas.

I många fall har stadsdelsförnyelsen använt organisatoriska strukturer som har sin bakgrund i ytterstadssatsningen och storstadssatsningen. Många föreningar har varit deltagande i arbetet.

Flera av de intervjuade menar att stadsdelsförnyelsen (och tidigare ytterstadssatsningen och stostadssatsningen) bidragit till att nå medborgare i stadsdelar där få medborgare tidigare var aktiva i det lokala demokratiarbetet. Det gäller i hög grad projekten i Östberga (Enskede-Årsta), i Rågsved (Vantör), i Smedshagen (Hässelby-Vällingby), i Vårberg och Bredäng (Skärholmen) med flera.

I Farsta stadsdelsnämndsområde har det arrangerats möten i varje berörd stadsdel för att diskutera hur pengar från stadsdelsförnyelsen ska användas. Lokala politiker har deltagit vid mötena. De har då fått agera både som lokala politiker och medborgare. Ibland har nämnden varit arrangör av mötena, ibland stadsdelsförvaltningen.

Utan tvekan har projekten inom stadsdelsförnyelsen engagerat många lokalt aktiva medborgare. Samtidigt hävdar flera av de intervjuade att det samtidigt kan bli märkligt med mycket omfattande diskussioner om stadsdelsförnyelsepengarna, medan den normala budgeten knappt diskuteras alls bland medborgarna. Stadsdelsförnyelsepengarna utgör trots allt en mycket liten del av den totala budgeten i stadsdelsnämnderna. I exempelvis Hässelby-Vällingby var stadsdelsförnyelsepengarna 2004 8 miljoner kronor, medan nämndens totala budget var 1,6 miljarder kronor.

Stadsdelsförnyelsen når nya grupper av människor. Men även här finns ibland en viss kritik som går ut på att det är de välformulerade föreningsaktiva som tar över. "Pengar går till proffsmänniskor som vet hur man äskar pengar." (Hässelby-Vällingby)

I Hässelby-Vällingby har stadsdelsnämnden beslutat att anställda av förvaltningen inte får vara med i egenskap av medborgare och lämna förslag på hur stadsdelsförnyelsepengarna ska användas. Skälet är att förvaltningen skulle få en oetisk roll eftersom den bereder de förslag som kommer från projektgrupperna.

I Rinkeby har de lokala politikerna varit ovilliga att binda upp sig i de projektgrupper som diskuterat hur stadsdelsförnyelsepengarna ska

användas. Politikerna har ansett att de redan har mandat från sina partier. Om de sedan deltar på medborgarmöten där beslut fattas med majoritet förväntas det att de ska följa de beslut som fattas där. Då blir det ett dilemma om parfilinjen och beslutet vid medborgarmötet står i konflikt med varandra.

Projekten inom ramen för stadsdelsförnyelsen handlar om en rad olika frågor. I Hässelby-Vällingby har pengar delats ut för "musik, integration, friskvård för äldre, upprustning av torget, aktiviteter för att få bort drogmissbruk samt blomsterutsmyckning". I Skärholmen har ett antal projektgrupper bildats inom ramen för stadsdelsförnyelsen. Grupperna arbetar med Bredängs centrum, Strandpromenaden, trygghetsfrågor etc. Konkreta åtgärder som ska genomföras handlar om gångvägar, bibliotek, butiksutbud, gångvägar, hissar etc.

Vid ett särskilt möte i Skärholmen tog 300 slumpvis utvalda personer ställning till olika bedömningar och förslag om tryggheten i de stadsdelar som tillhör nämndens områden. Omröstningarna skedde med mentometerknappar och de röstande fick omedelbart se resultatet. Ett av resultaten visade att Vårberg upplevdes som det absolut mest otrygga området. Mötet resulterade också i en rad förslag om trygghetsvandringar, ändrade gångvägar, ändrad belysning etc som sedan har åtgärdats. Även de lokala politikerna deltog vid mötet.

I Rinkeby genomförs en omfattande attitydundersökning inom ramen för stadsdelsförnyelsen. Undersökningen består både av en enkät del och en intervjudel. Två projektanställda söker upp personer i stadsdelen och genomför intervjuer. Enkättema delas ut till bland annat hushållen. Hittills har 750 svar kommit in. Syftet med undersökningen är att kartlägga medborgarnas synpunkter på den egna stadsdelen och vilka politiska mål de tycker är viktigast. Till årsskiftet 2004/2005 kommer en slutredovisning. Men redan nu kan några slutsatser dras. De politiska mål som medborgarna anser vara mest betydelsefulla är: utbildning (för både barn och vuxna), arbete (för vuxna) och trygghet (i Rinkeby).

Anställda

Demokratiaspekterna för de kommunalt anställda kan diskuteras ur flera perspektiv:

- Om de anställda är engagerade i de lokala demokratifrågorna och kan fungera som ambassadörer för demokratin.
- Om de anställda fungerar som en viktig länk mellan medborgare och förtroendevalda politiker.
- Om de anställda har möjlighet att påverka sina egna arbetsvillkor.

Stadsdelsnämndernas arbete med demokratifrågor berör alla dessa perspektiv. Även om frågan om de anställdas möjlighet att påverka sin egen arbetssituation betonas starkast av de intervjuade.

I stadsdelsnämndsområdena arrangeras utbildningsdagar för de anställda.

I vissa fall betonas demokratifrågorna. Till de mest ambitiösa hör Östermalms stadsdelsnämnd. Alla nyanställda får möta stadsdelsdirektören under 1,5 timme där huvudfrågan är hur stadsdelen arbetar med demokrati och hur beslut fattas i staden. Tanken är att alla anställda måste kunna svara på frågor om detta och kunna förklara för medborgarna hur beslut fattas och hur de kan påverka.

Inom de olika verksamhetsenheterna deltar de anställda, som en del av arbetsuppgifterna, med att följa upp brukarenkäter och delta vid möten med brukare. Detta är ett arbete som ständigt finslipas genom vidareutbildningar och nya arbetsmetoder.

De anställdas möjlighet att påverka de egna arbetsvillkoren regleras främst genom de samverkansavtal som finns mellan stadsdelsnämnderna och Kommunal, SKTF, Lärarförbundet och olika SACO-förbund, däribland Lärarnas Riksförbund. Samverkansavtalen har flera nivåer. På lokal nivå innefattar avtalen att de anställda ska ha rätt till utvecklingssamtal en gång per år. På arbetsplatsnivå ska arbetsplatsträffar anordnas minst nio gånger per år. Då ska arbetslagen diskutera frågor som inflytande, jämställdhet etc. Mötena ska protokollföras. Vid oenigheter lyfts frågorna till en högre nivå. På denna nivå innebär dock samverkansavtalen att de fackliga organisationerna lämnar ifrån sig förhandlingsansvaret till de anställda. Samverkansnivån innefattar flera arbetsplatser, exempelvis stora skolor. Även där sker arbetsplatsträffar. På förvaltningsnivå sker centrala förhandlingar var fjortonde dag. Hit kommer oenigheter från undre nivåer och förändringar som berör fler än två enheter.

De anställdas inflytande är dock komplicerat i en lokal kommunal demokrati. Flera av de intervjuade menar att det är "olyckligt" när anställda försöker att påverka sina arbetsvillkor genom att komma till medborgarmöten eller skriva medborgarförslag. Det är att använda "fel" kanal.

Nämnder som agerat mot lokal rasism

Två av de intervjuade rapporterar att stadsdelsnämnderna engagerat sig för att motverka lokal rasism och nazism. I Liljeholmen blev en flyktingkille nedstucken med kniv av en nynazist under våren 2004. Det föranledde nämnden att tillsammans med polisen arrangera ett öppet möte vid flyktingförläggningen i Västberga för att markera sitt stöd mot våldet. I Sköndal i Farsta stadsdelsnämndsområde fanns länge en samlingsplats för nynazister. Nämnden agerade med ett omfattande utbildningsarbete mot rasismen, bland annat i form av temadagar på skolorna i samarbete med organisationen Exit (för avhoppade högerextremister).

Demokrati kostar

Stadsdelsnämnderna måste få den lokala budgeten att gå ihop. När man vänder och vrider på kronorna hotas också åtgärder för att utveckla demokratin.

Det vanligaste skälet till att demokratiska verktyg har försvunnit – som nedläggningar av nämndens tidningar, neddragningar av öppna möten etc – är enligt de intervjuade att nämnderna behövt spara pengar.

- "Ofta föreslår någon nämndledamot att vi borde ha ytterligare öppna medborgarmöten eller extra nämndmöten för att grundligt diskutera någon aktuellt fråga. Men ett extra nämndmöte kostar 20 000 kr. Vi kan inte låta antalet skena iväg. Det går inte att ekonomiskt försvara." (Rinkeby)

"Mitt i Söderort har en ganska bedrövlig rapportering. Längre hade nämnden därför en egen tidning som gick till hushållen. Men vi har inte haft råd att ha den kvar." (Hägersten)

De intervjuade uttrycker också en stark oro för att stadsdelsnämndernas budget ytterligare ska undergrävas, vilket ännu mer skulle minska möjligheterna för en fungerande lokal demokrati. Grunden för oron är dels att nämnderna inte får budgetkompensation för ökade utgifter för löner- och priser, dels att kostnaderna successivt ökar på grund av att åldersstrukturen förändras mot ett ökat antal äldre.

Vilka kategorier av medborgare utnyttjar de lokala demokrativerktygen?

De verktyg som stadsdelsnämnderna tillhandahåller för att skapa kanaler för inflytande är dels av medborgarkaraktär (medborgarförslag, öppna nämndmöten etc), dels av brukarkaraktär (brukarenkäter, brukarstyrelser, möten med brukare). Räknat i antalet röster som når nämnderna är samtliga intervjuade överens om att verktygen av brukarkaraktär är långt viktigare. Men de olika verktygen är samtidigt komplementära. Medborgarverktyg syftar till en påverkan som inte behöver gälla det verksamhet där man själv är direkt involverad.

Samtidigt är det uppenbart att alla kategorier av medborgare inte utnyttjar de demokratiska verktygen i lika hög grad. En skillnad är geografisk. I vissa stadsdelar inom stadsdelsnämndsområdena finns många aktiva medborgare, i andra stadsdelar är det tystare.

- "Vi ser att det är betydligt fler i kvarter och områden som domineras av bostadsrätter. I områden med många hyresrätter är färre aktiva men de sociala problemen större." (Katarina-Sofia)
- "När vi hade ett stort öppet möte för att diskutera 30-zoner kom många från Örby, men inga från Högdalen eller Rågsved, detta trots att vi höll mötet i Högdalen. Samma sak hände när vi hade ett möte om snöröjning." (Vantör)
- "I Älvsjö utgör Älvsjövägen ett socialt dike. Många medborgare som bor i villaområdena söder om vägen är mycket aktiva och stridbara medborgare. Däremot hör vi sällan röster från medborgare i Solberga och Prästgårdsgårde."
- "I Enskede och Stureby finns många välformulerade invånare. Betydligt mer sällan hör vi av boende i Dalen. Boende i Östberga har dock ett inflytande tack vare storstadssatsningen." (Enskede-Årsta)

- "Etablerad medelklass hörs och syns mest. Det handlar ofta om akademiker och journalister. Personer i låginkomstområden hörs i mindre grad." (Liljeholmen)
- "Östermalm är inte så homogent som många tror. Här finns många medborgare med kontakter och som vet hur en slipsten ska dras om man ska påverka. Men Lappis lever ett eget liv, vid sidan av de andra områdena. Hjorthagen har också en annan social sammansättning, men där finns ett aktivt byalag." (Östermalm)
- "I Spånga finns välutbildade människor i villor. Men de har mindre kontakt med nämnden än medborgare som bor i Tensta. Det beror antagligen på det aktiva föreningslivet i Tensta." (Spånga-Tensta)
"Det finns starka lokala föreningar i Akalla. Där är aktiviteten högre än i det högteknologiska Kista." (Kista)
- "I Skärholmen finns ett starkt engagemang bland medborgare som bott länge i Skärholmen. Men tack vare de tidigare storstadssatsningarna och nu stadsdelsförnyelsen har vi fått resurser för riktade åtgärder som framför allt har nått nyinflyttade medborgare, varav många är födda i ett annat land än Sverige." (Skärholmen)
"Till våra öppna möten kommer medborgare från Axelsberg, Mälarhöjden och Hägersten. Betydligt mer sällan kommer någon från Fruängen, för att inte tala om flyktingarna som finns på förläggningen vid Gyllene Ratten. De är osynliga." (Hägersten)

En sammanfattande slutsats av de geografiska skiljelinjerna är att högutbildade medborgare, med höga inkomster, boende i villa eller bostadsrätt oftare än andra använder stadsdelsnämndernas demokrativerktyg för att göra sina röster hörda. Denna tendens motverkas dock till viss del av att det ibland finns ett aktivt föreningsliv i hyresområden med relativt många lågutbildade, vilket exemplena Spånga-Tensta och Kista visar. Likaså har stadsdelsförnyelsen stimulerat deltagande bland medborgare i stadsdelar där andelen aktiva varit lägre än genomsnittet, vilket exemplena Skärholmen och Enskede-Årsta visar.

Men det finns även andra faktorer som påverkar i vilken grad medborgare försöker att påverka stadsdelsnämndernas beslut. Så här beskrivs dessa av de intervjuade:

- "De med utländsk bakgrund syns mer sällan än andra." (Skärholmen)
- "Ungdomar kommer inte till våra möten, inte heller de mesta utsatta; drogmissbrukare, psykiskt sjuka, samt de som talar dålig svenska." (Vantör)
- "Mest aktiva är de som har föreningsuppdrag. Nyanlända syns mer sällan. Av dem som är födda i ett annat land än Sverige är de med ursprung i Grekland och Somalia mest aktiva. Men här bor också en stor grupp födda i Turkiet, men de syns mindre i den lokala politiken." (Rinkeby)
- "Aktivast är de som är 40 år och äldre. Ungdomar saknas." (Kungsholmen)
"Föreningsaktiva är överrepresenterade på alla våra möten. Så har vi en del rättshaverister som ofta kommer. Ensamstående föräldrar, det vill säga i huvudsak mammor, kommer sällan." (Enskede-Årsta)

- "De föreningsaktiva dominerar starkt av dem som hör av sig med förslag och synpunkter till nämnden." (Spånga-Tensta)
- "Ingen talar för socialbidragstagare och för dem inom psykiatri." (Kista)
- "I våra stadsdelar finns växande grupper av personer födda i ett annat land än Sverige. Men få av dessa nyinflyttade hör av sig till de lokala politikerna." (Hasselby-Vällingby)

En av flera slutsatser det går att dra av svaren är att personer som är etablerade i stadsdelar oftare än andra har kontakt med lokala politiker. Denna etableringsfas kan vara ganska lång. Nyinflyttade är omvänt mindre aktiva. Personer som är inriktade på att flytta från stadsdelen är förmodligen mindre aktiva. Detta kan vara en av flera förklaringar till att ungdomar tenderar att vara mindre aktiva än pensionärer.

Denna teori innebär också att stadsdelar med stor omflyttning har svårare att mobilisera medborgare för den lokala demokratin.

- "Här har vi en 40-procentig omsättning i grundskolorna från höst- till vårterminen. Familjer flyttar och byter skola för sina barn. Tidigare bodde många medborgare födda i Grekland och Chile i våra stadsdelar. Nu är få kvar. Ständigt nya grupper är på väg hit. Detta kanske också påverkar politiken. Vi har ett sjunkande valdeltagande." (Spånga-Tensta)

De intervjuades uppgifter om män eller kvinnor är mest aktiva går isär. Det vanligaste svaret är att ungefär lika många kvinnor som män kommer till öppna möten och skriver medborgarförslag. I stadsdelsnämndsområden där de föreningsaktiva dominerar finns dock flera som vittnar om en viss mansövervikt.

- "Kvinnorna syns mer sällan." (Rinkeby)
- "Fler män än kvinnor kommer till våra möten." (Farsta)
- "Till våra möten kommer många som är föreningsaktiva. De flesta av dem är män."

Ibland kan dock existensen av kvinnoföreningar motverka snedrekryteringen.

- "Vi har tre aktiva kvinnoföreningar. Det har lett till att många kvinnor är aktiva, särskilt i Tensta." (Spånga-Tensta)

Möjligen finns också skillnad mellan olika typer av föreningsliv. Många av representanterna från exempelvis föreningen Söderföräldrar är, enligt de intervjuade, kvinnor. Några av de intervjuade rapporterar också om en viss kvinnoövervikt bland de som kommer till öppna möten och bland förslagsställare.

- "Fler kvinnor än män på våra möten." (Hägersten)
- "Kvinnor är mer aktiva än männen. De kommer oftare till möten, hör oftare av sig till politiker och skriver oftare förslag och klagomål." (Skarpnäck)

Flera av de intervjuade drar slutsatsen att nämnden aktivt måste söka

dialog med kategorier av medborgare som sällan hör av sig. På motsvarande sätt kan det, enligt flera av de intervjuade, behövas en viss "kallsinnighet" gentemot välartikulerade grupper som hör av sig ofta.

- "Vi har initierat ett projekt i Furängen. Där behövs en upprustning. Genom att projektet är riktat når vi också nya grupper. Vi måste aktivt hämta in åsikter från vissa stadsdelar och grupper av medborgare vars röster inte hörs." (Hägersten)
"Vi har en dialog med missbrukare och psykiskt sjuka så att vi även ska få höra vad de anser." (Vantör)
- "Vissa grupper söker vi upp så att vi kan få höra även deras synpunkter. Därför har vi ordnat möten med hemlösa." (Maria-Gamla stan)
- "I brukarråden finns en allsidig social sammansättning med representanter från många olika kategorier av medborgare. Att låta medborgare påverka i egenskap av brukare är därför en modell som passar oss bra." (Skärholmen)
"Det gäller att kunna hantera medelklassen på ett elegant sätt. Att kunna säga nej. Nämnden måste våga stå upp." (Hässelby-Vällingby)

Stadsdelsnämndernas förslag till fördjupad demokrati

I samtliga stadsdelsnämnder pågår en återkommande diskussion om hur den lokala demokratin ska kunna stärkas. Kärnfrågan är hur kontakten med olika medborgar- och brukargrupper ska kunna stärkas. Men det finns ofta också en problematiserande hållning i diskussionerna. Olika förslag för att förbättra demokratin analyseras. Ofta diskuteras också hur man ska förhålla sig till lokala opinioner. En annan central fråga är rollfördelningen mellan nämnd, förvaltning, anställda och medborgare. Ibland söker nämnderna kontakt med det lokala föreningslivet och andra intressenter för att diskutera demokratifrågorna.

Ansatsen i diskussionen är ganska likartad i de olika stadsdelsnämnderna:

- "Den centrala frågan är hur medborgarna ska kunna påverka. Det gäller att hitta fungerande verktyg." (Skärholmen)
- "Hur vitaliserar vi kontakten med medborgarna? Var ska vi lägga medborgarmötena? Ja, sådana frågor står i centrum för diskussionen. Vi hoppas mycket på medborgarförslagen." (Liljeholmen)
- "Partierna har tagit fram en demokratiplan för Vantör. Centrala punkter i programmet är att förbättra kontakten med föreningslivet, att utveckla informationen till medborgarna och att använda hemsidan mer effektivt. Handikapp-, pensionärs- och brottsförebygganderådet har fått yttra sig över demokratiplanen." (Vantör)
- "Gruppledarna och förvaltningen har en ständig diskussion om hur vi ska få folk att komma på medborgarmöten. Vi har testat många idéer för att hitta bra teman och nå ut med information om mötena." (Maria-Gamla stan)
- "Vi diskuterar ständigt hur vi ska nå olika medborgargrupper och få en dialog med människor i olika stadsdelar." (Farsta)
"Genom att hålla medborgarmöten i olika stadsdelar kan vi få en dialog

med fler." (Hägersten)

När det gäller tilltron till att använda Internet råder stora skillnader i attityd mellan de olika nämnderna. De positiva uttrycker sig så här:

"Vi diskuterar mycket att använda Internet mer. Kanske för att ställa frågor till medborgarna på Internet." (Kungsholmen)

- "Vi fokuserar på e-strategin. Där kommer det att ske mer. Vi har många idéer om att öka vår tillgänglighet genom Internet. Detta gäller också servicen. Redan idag kan medborgarna välja förskola etc både genom skriftliga blanketter och via Internet. Men på sikt kan vi inte upprätthålla två system. Vi kommer antagligen att övergå till en helt Internetbaserad service. Det kan vi göra om vi erbjuder offentliga Internetplatser." (Östermalm)

"I Kista finns ett av Sveriges stora IT-centrum. Men hittills har vi varit dåliga på att använda Internet för att utveckla den lokala demokratin. Vi har stora planer på hur vi ska kunna bygga ut de nätbaserade kontakterna." (Kista)

- "Nämndens ambition är att fortsätta att utveckla Internet som ett verktyg för att kunna föra en kontinuerlig dialog med medborgarna, som på ett tidigt stadium ska få möjlighet att diskutera prioriteringar och gemensamma angelägenheter." (Normalm)

De skeptiska hävdar tvärtom:

- "Här finns ett ljumt intresse för att använda Internet för att utveckla demokratin. Vi kan inte heller jobba som nämnderna i innerstaden. Vi använder oss mer av direktkontakter." (Liljeholmen)
- "Nämnden använder sig mycket av direkta kontakter. Därför finns inte heller några som driver att vi ska använda Internet för att utveckla demokratin." (Rinkeby)
- "Många här har inte Internet. Det kanske är förklaringen till att Internet inte stått i fokus för hur vi ska utveckla demokratin." (Spånga-Tensta)

Utvärderingar av demokratiarbetet i stadsdelsnämnderna

Det har inte skett några generella utvärderingar av demokratiarbetet i stadsdelsnämnderna. Däremot hänvisar flera av de intervjuade till tertiärrapporterna, utvärderingar av samverkansavtalet, undersökningarna av valdeltagandet som genomförts av Göteborgs universitet och de bedömningar av demokratiarbetet som gjorts av medborgarpanelen i Älvsjö. Alla dessa utlåtanden och studier visar på vissa aspekter av hur den lokala demokratin fungerar, men är långt ifrån heltäckande.

Demokratiska dilemman för en stadsdelsnämnd

Hur den lokala demokratin i stadsdelsnämnden ska vara utformad är inte självklart. Å ena sidan finns en strävan efter att skapa kanaler för medborgare att direkt kunna ställa förslag och komma på öppna möten. Å andra sidan finns en tveksamhet till hur olika lokala opinioner ska värderas. Denna dubbla attityd uttrycks av flera av de intervjuade.

- "Vad är lokal demokrati? Handlar det om att bara jag ska få som jag

vill. Vi har flera sådana symptomatiska historier. Nej, vi har inte direkt demokrati. Även de medborgare som röstat och inte hinner delta i lokala opinionsgrupper måste försvaras." (Maria-Gamla stan)

- "Vi är ovilliga att låta tongivande grupper ta över. Nämnden måste balansera olika intressen." (Normalm)
- "Det är en grannliga uppgift att väga betydelsen av lokala opinioner. Det är onekligen lätt att lockas till populism." (Hägersten)
- "Politikerna har en känslig uppgift. De ska väga samman en massa olika intressen. Det förstår inte alltid lokala påtryckare." (Skarpnäck)

Flera av de intervjuade menar att det finns en spänning mellan de politiska partiernas inre diskussioner och debatten i olika medborgarfora. Även här finns en dubbelhet. De förtroendevalda politikerna representerar sina partier och är valda av medborgarna.

"Våra partirepresentanter vill inte binda upp sig på medborgarmöten, därför intar de en avvaktande hållning. Inom deras egna partier finns nämligen en parallell diskussion om hur våra stadsdelar ska utformas. De tar sina mandat därifrån." (Spånga-Tensta)

Ännu ett dilemma är att stadsdelsnämnderna är underordnade kommunfullmäktige och kommunstyrelsen. Det kan leda till påtryckningar i olika riktning.

"Vad är mest demokratiskt? Att stadsdelsnämnden följer det som de lokala invånarna vill eller det som fullmäktige i Stockholms stad har uttryckt." (Älvsjö)

Hur bör vi se på medborgarinflytandet när nya bostadsområden ska byggas? Den frågan har man rest i Normalm efter diskussioner om hur bostadsområdet Norra Station ska se ut, där 3 000 lägenheter håller på att byggas.

"Varför ska just boende i Normalm ha inflytande över det området. De som kommer att bo där kommer inte primärt att komma från Normalm. Det är inte heller någon rekryteringsmiljö som påverkas. Bostäderna byggs ju i stort sett på motorleder som ska övertäckas. Norra Station är mer en angelägenhet för alla." (Normalm)

Själva tanken med stadsdelsnämnderna är att skapa en ökad närhet mellan politiker och medborgare. Men närheten är också, hävdar vissa, en påfrestning. Av just dessa skäl hävdar några av de intervjuade att det till och med är bra att vissa beslut ska fattas av gatu- och fastighetsnämnden/kontoret och inte av de lokala politikerna.

- "Det kan vara svårt för nämndledamöterna att fatta tuffa beslut om nybyggnationer och samtidigt möta protesterande medborgare i Konsum." (Hägersten)

En politisk strategi för att låta medborgarna påverka sin välfärd är den så kallade kundvalsmodellen. Tanken är att medborgare som är missnöjda med förskola, skola, äldreomsorg etc ska kunna välja en annan förskola, skola, äldreomsorg etc. Den underliggande tanken är att medborgare ska påverka genom individuella val. Medborgaren ska agera som en

konsument. En annan strategi är att medborgare försöker påverka de kommunala verksamheterna i egenskap av brukare eller genom att använda politiska kanaler till stadsdelsnämnden. Detta är en politisk strategi för påverkan. Flera av de intervjuade menar att dessa två idéer delvis står emot varandra, även om de inte utesluter varandra. Den som framhåller medborgarpåverkan genom kundvalsmodellen tenderar att tona ner den politiska strategin och omvänt.

- "Kundvalssystemet och stadsdelsnämnderna är två idéer som kan stå emot varandra." (Bromma)

Förteckning över de verktyg för demokrati som används av stadsdelsnämnderna

Följande verktyg används av åtminstone någon av stadsdelsnämnderna i Stockholms stad:

Möten för medborgare

öppna nämndmöten

medborgarmöten före nämndmöten

medborgarmöten kring olika teman arrangerade av stadsdelsnämnden

medborgarmöten arrangerade i samverkan med gatu- och fastighetskontoret mfl riktade medborgarmöten

dialogmöten

ad hoc-grupper

öppna möten med ungdomar och lokala politiker

offentliga möten utomhus

nämndmöten utomhus

utfrågningar

hearings

valdebatter

offentliga möten för att motverka rasism

temamöten på skolor för att motverka rasism

lokala möten inom ramen för stadsdelsförnyelsen

möten med lokala opinionsgrupper

Information till medborgare

information om ledamöternas adresser på hemsidan

broschyrer med information om ledamöterna

affischer med information om ledamöterna

upptryckta skrifter och material om nämndernas verksamhet

spridning av material på bibliotek

spridning av material på offentliga arbetsplatser

spridning av material i kommersiella centra

hemsidor med nämndhandlingar

nämndhandlingar på bibliotek

nämndhandlingar på medborgarkontor

nämndhandlingar i receptioner hos stadsdelsförvaltningar

kortversion av nämndärenden

nämndhandlingar på lättläst svenska

särskilda informationsskrifter översatta till andra språk än svenska

muntlig service på andra språk än svenska

samverkan med invandrarföreningar för att förklara nämndhandlingar

digitala tidningar med information om stadsdelsnämndens arbete

möjlighet att digitalt prenumerera på vissa ärenden i stadsdelsnämnden

annonser i lokala tidningar inför nämndmöten

annonser i lokala tidningar inför medborgarmöten

politisk debatt i lokala tidningar

egna tidningar utgivna av stadsdelsnämnderna

Möjlighet för medborgare att framföra förslag och klagomål

medborgarförslag

blanketter för medborgarförslag

möjlighet att skicka medborgarförslag via Internet

möjlighet att skicka skrivelser

klagomålssystem

servicekort

medborgarkontor med information till medborgarna
 möjlighet att överklaga ärenden till Länsrätten

Verktyg för att spegla medborgaropinioner utöver möten

lokala folkomröstningar

möten med omröstningar med mentometerknappar

medborgarpanel

veckans fråga på hemsidan

diskussionsgrupper på Internet

undersökningar med slumpvis utvalda personer med hjälp av mentometerknappar

lokala enkäter riktade till medborgare och hushåll

lokala intervjuundersökningar

dagvandring med pensionärer för att samla deras åsikter om den yttre miljön

Råd som kan formulera förslag och synpunkter

handikappråd

pensionärsråd

ungdomsråd

brottsförebyggande råd

föreningsråd

skoloråd

förskoleråd

parkråd

servicehusråd

äldreboenderåd

matråd

elevråd

anhörighetsråd

kvinnoråd

demokratiråd

näringslivsråd

råd som remissinstans till stadsdelsnämnden

Ungdomsaktiviteter för att få fram åsikter utöver ungdomsråd

projektledare för ungdomsråden

Kungsholmen Live

ungdomslots

samverkan med Ungdomsstyrelsen om enkäter till elever i årskurs 8

möten med lokala politiker och elever i årskurs 9

Fokus- och forumgrupper och lokala projekt

förskolforum

parkforum

forum för utemiljö

forum för trygghetsfrågor

fokusgrupp för psykiatri

fokusgrupp för socialvården

fokusgrupp för handikappomsorgen

fokusgrupp för familjeterapi

fokusgrupp för äldreomsorgen

fokusgrupp för barn- och ungdom
 fokusgrupp för individ- och familjeomsorgen
 identitetsskapande åtgärder
 projekt inom ramen för stadsdelsförnyelsen
 lokala arbetsgrupper inom ramen för stadsdelsförnyelsen
 samarbete med föreningen Exit för att motverka rasism

Brukarstyrelser mm

brukarstyrelser
 delat verksamhetsansvar för föreningar
 samverkan med det lokala föreningslivet
 samverkan med lokala byalag
 självhjälpgrupper

Demokratin och de anställda

utvecklingssamtal
 arbetsplatsträffar
 samverkansavtal med de fackliga organisationerna
 demokratiutbildning av anställda
 diskussion med anställda om uppföljning av brukarenkäter

Stadsdelsnämndernas inre demokratiarbete

demokratiberedningar
 inflytandegrupper
 demokratiutskott
 demokratiplaner
 besvarande av brev och skrivelser
 utvärderingar av demokratiarbetet
 förslag till fördjupningar av demokratiarbetet

Stadsdelsförvaltningarnas demokratiarbete

analyser av stadens brukarenkäter
 egna brukarenkäter

Bilaga

Underlag för intervjufrågor

Förekomst av:

Öppna nämndmöten

Medborgarnöte i anslutning till nämndmöten

Andra medborgarnöten

Demokratiberedningar

Förekomst av brukarstyrelser med delegerat ansvar/makt

Fokusgrupper

Medborgarpaneler

Utfrågningar/hearings

Nya former för beredning med medborgardeltagande i någon form

Öppna hus

Medborgarförslag

Tillgängliga förtroendevalda på telefontid, tid att träffa i bibliotek, medborgarkontor, eller dylikt

Medborgarkontorens roll

Ungdomsråd, handikappråd, pensionärsråd, brottsförebyggande råd etc.

Samrådsförfaranden

Samarbete med det lokala föreningslivet

Brukarenkäter/brukarundersökningar

Lokala folkomröstningar

Inflytande i planeringsprocesser kring byggande, etableringar av barnstugor, mm.

Hemsidan: tillgängliga nämndhandlingar, e-postadresser till förtroendevalda, hur många mejl får de per dag, frågelåda, opinionsundersökningar, diskussionsgrupp, etc.

Chat/frågor/diskussionsgrupper på Internet

Besvaras brev till politiker av tjänstemän utan att politikerna är inblandade

Information till och kontakter med lokalmedia

Mottagande av lokala opinionsyttringar, demonstrationer, namninsamlingar, mm

Information på olika språk om demokrati och inflytande

Arbete med att höja den egna personalens medvetenhet om demokrati frågor

Det lokala föreningslivets betydelse

Lokala massmedia och demokratin

Hur har det fungerat, gjorda utvärderingar/upplevt?

Dokumenteras demokratiarbetet systematiskt, för man egen statistik?

Har verksamheten/metoderna varit öppna att komma till eller uppsökande?

Deltar vissa grupper mer än andra? Har man agerat medvetet särskilt för att nå vissa grupper?

Vilka frågor väcker mer intresse än andra?